

*Байтикова Т.А., Мусаева А.А.***ИНКЛЮЗИВДИК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН АРТЫКЧЫЛЫКТАРЫ
ЖАНА КЕМЧИЛИКТЕРИ***Байтикова Т.А., Мусаева А.А.***ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ИНКЛЮЗИВНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ***T.A. Baytikova, A.A. Musaeva***ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF
INCLUSIVE EDUCATION**

УДК: 376

Макалада инклюзивдик билим берүү процессинин бүгүнкү күндүн көз карашындагы артыкчылык жактары белгиленди. Ошону менен бирге кемчиликтерине да токтолдук. Учурда инклюзивдик билим берүү процесси өзгөчө муктаждыктарга ээ жана майып балдар үчүн өтө актуалдуу. Ошол себептүү инклюзивдик окууну ар тараптан өнүктүрүүгө аракеттер жасалып, өлкөбүздө пилоттук региондорду киргизип, изилдөөнүн негизинде инклюзивдик билим багыты, биздин коомго абдан керектүү тармак экендиги далилденди. Бирок, инклюзивдик билим берүүнүн артыкчылыктары менен катар кемчиликтер да кездешери тууралуу кеп козголкуду. Алар объективдүү жана субъективдүү себептер менен түшүндүрүлөөрүн далилдөөгө аракеттер жасалды. Инклюзивдик билим берүүнүн артыкчылыктарынын бири катары бардык балдардын чогуу билим алышы майыптарга гана эмес, деги сак балдарга да пайдалуу экендиги, анткени алар бала кезден эле гумандуулукка тарбияланып, өзгөчө муктаждыктагы балдарга туура көз карашы калыптанары баса белгиленди.

Негизги сөздөр: инклюзивдик билим берүү, артыкчылык, кемчилик, майыптуулук, актуалдуу, мамиле, өзгөчө муктаждык, шарт, кызыгуу.

В статье были отмечены преимущества процесса инклюзивного образования на сегодняшний день. Вместе с тем останавливались и на недостатки данного процесса. В настоящее время инклюзивное образование очень актуально для детей инвалидов и особо нуждающимся детям. Поэтому идет работа всестороннего развития инклюзивного образования, введены пилотные регионы по стране на основании исследования. Было доказано, что это отрасль очень нужна нашему обществу. Но, вместе с положительными сторонами инклюзивного образования было отмечено и недостатки данной деятельности. Была попытка доказать объяснений объективных и субъективных причин этих проблем. Одно из преимуществ инклюзивного образования то, что совместная учеба всех детей полезно не только инвалидом или детям

с особыми нуждами, но и здоровым детям это положительно отразится в формировании чувства гуманизма и адекватное, правильное отношение к детям особо органическими возможностями здоровья.

Ключевые слова: инклюзивное образование, преимущества, недостатки, инвалидность, актуальность, отношение, особые нужды, условие, интерес.

The article notes the advantages of the inclusive education process today. At the same time, they dwelled on the shortcomings of this process. Currently, inclusive education is very relevant for children with disabilities and especially needy children. Therefore, the comprehensive development of inclusive education is underway, and pilot regions across the country have been introduced based on the study. It has been proven that this industry is very necessary for our society. But, along with the positive aspects of inclusive education, the disadvantages of this activity were noted. There was an attempt to prove the explanations of the objective and subjective causes of these problems. One of the advantages of inclusive education is that the joint study of all children is useful not only for the disabled or for children with special needs, but also for healthy children, this will positively affect the formation of a sense of humanism and an adequate, correct attitude to children with especially limited health opportunities.

Key words: inclusive education, advantages, disadvantages, disability, relevance, attitude, special needs, services, interest.

Кыргызстанда инклюзивдик билим берүү 1995-жылдан кийин калыптана баштап, алгачкы кадамдар бейөкмөт уюмдар тарабынан жасалган.

Инклюзив термини француз тилинен алынып, "Кошом, кошулам" - деген маанини билдирет. Инклюзивдик билим берүүнүн максаты тил, улут, дене өсүшү, интеллектуалдык, психикалык өзгөчөлүктөрүнө карабастан бардык балдарды билим берүү системасына кошуу саналат. Ошол эле учурда ал балдарды жалпы билим берүүчү мектептерге кошуп эле

койбостон, аларга мектепте атайын шарт түзүп берүү негизги максат десек болот.

Дүйнө жүзүндө эки миллиондон ашык балдар өзгөчө педагогикалык мамилеге муктаж. Алардын көпчүлүгү психофизиологиялык өнүгүүсүнүн өзгөчөлүгүнөн улам курбалдаштары менен биргеликте мектеп программасын өздөштүрө алышпайт. Тилекке каршы, врачтардын берген көрсөтмөлөрү көңүл толорлук эмес. Жогоруда оюбузду А.Кудайкулованын: «Азыр жалпы эл арасында, өзгөчө балдар арасында мүмкүнчүлүгү чектелген, сөзсүз түрдө жашоо үчүн бирөөнүн жардамы керек болгон балдар көбөйүп бара жатат. Алардын көпчүлүгү тубаса оорукчан болсо, кээ бирлери көр тиричиликтин артынан каралбай калып майып болгондор да аз эмес» - деген пикири тастыктайт [3, 114-б].

Ал эми совет мезгилинде мүмкүнчүлүгү чектелген балдар коомдон бөлүнүп, аларды окутууга, жекече өзгөчөлүктөрүнө көңүл бурулбай келген. Атайын муктаждыктарга ээ көптөгөн балдар билими жок, өзүнүн жөндөмдүүлүгүнө жараша бойго жеткен учурда да өзүн-өзү камсыз кыла алган эмес. Бул чоң проблема болгондуктан, коомдо бул балдар өзүнүн ден-соолугу менен алектенишип, чөйрөгө аралаша алышкан эмес. Ошондуктан аталган катмардагы балдарды коомго тартуу максатында инклюзивдик билим берүүнүн мааниси абдан чоң экендиги айкын болуп, мүмкүнчүлүгү чектелген балдарга жардам берип, алар менен бирге иш алып барып, мындай балдардын дагы коомдо ээлеген орду чоң экендигин түшүндүрүү иштерин жүргүзүү зарылдыгы келип чыкты.

Учурда да баланын эрте балалык курагынан баштап чоң адамдардан жылуулук издеген атайын муктаждыктагы балдардын саны күндөн-күнгө өсүп бара жатат. Бул балдар дагы коомдун мүчөсү, өлкөнүн атуулу катары бирдей укукта жашоо менен сөзсүз түрдө билим алууга укуктуу экендигин турмуш көрсөтүп жатат. Бирок мүмкүнчүлүгү чектелген балдарды дароо эле кадимки балдардын арасына кошуу абдан кыйын. Алар үчүн тиешелүү шарттарды түзүү менен бирге коомчулук психологиялык жактан аларды кабылдоого даяр болушу шарт. Ошентсе да, бүгүнкү күндө инклюзивдик билим берүү механизми ишке кирип, инклюзив балдардын талапка жооп берерлик деңгээлде билим алуусуна бала бакчадан баштап, башталгыч класста, орто билим берүү системасында жана жогорку окуу жайларда билим алуусуна көзөмөл жүргүзүлүп, алар менен үзгүлтүксүз иш алып баруу маселеси курч коюлуп жаткан мезгил. Бул максатта Кыргызстанда инклюзивдик

билим берүү программасы 2004-жылы Сорос фонду-су аркылуу уюшулган.

Инклюзивдик окуунун ишке ашырылып жатышы менен аталган балдардын коомго аралашышы үчүн чоң мүмкүнчүлүк ачылып, процесстин артыкчылыктарынын бири катары балдардын коомго өзүнүн керектигин сезүүсү болду. Майып балдардын көп төрөлгөндүгүнө карабастан, алардын өзгөчөлүгүнө жараша мамиле жасоодо, чөйрө алардын коомго керектигин сездирип, коомдун өнүгүшүнө кандайдыр бир деңгээлде салым кошо баштады десек болот. Мисалы, айрым кыймыл-таяныч аппаратынан бузулуусу бар балдар интеллектуалдык жактан жогору өнүгүп, алар компьютердик технология ж.б. так илимдер менен алектенишип, жөндөмдүүлүктөрүн чөйрөдө реализациялоодо десек болот.

Бүгүнкү күндө Кыргызстанда инклюзивдик окуу ар тараптан өнүктүрүлүп, долбоорлордун алкагында пилоттук региондор ишке киргизилип, изилдөөнүн негизинде инклюзивдик билим багыты, биздин коомго абдан керектүү тармак экендиги иш жүзүндө далилдөө аракеттери болууда.

Атайын муктаждыктагы балдар дене-бою, психикасы, социалдык жактан өзгөчө муктаждыктары бар, анын ичинде ден-соолугунан мүмкүнчүлүгү чектелген балдар жана социалдык жардамга ошондой эле үй-бүлөлүк адистердин жана коомдун өзгөчө көңүл буруусуна муктаж балдарга жардам берүү, көңүл буруу абдан маанилүү. Бул багытта инсанга багытталган технологияларды колдонууда билим берүү процессинин борборунда инсан жана анын керектөөлөрү туруп, ал билим берүүнүн максаты жана системанын субъектиси катары аныкталат [5, 210-б].

Тилекке каршы, коомдо көптөгөн адамдар ден-соолугунан мүмкүнчүлүгү чектелген балдар дени сак балдар менен жалпы орто билим берүү мектептеринде чогуу окуганга болбой тургандыгын далилдөөгө аракет кылышат. Алардын пикири боюнча майып балдардын мектеп программасын өздөштүрүү кыйынчылыкка турары, окуу процессинде баа алууда жана өзүн-өзү баалоодо чагылдырылары белгиленет. Ата энелердин да кооптонуусу мектептеги инклюзивдик окутуунун деңгээли (адаптациялоо, жекече окутуу программалары) кадыресе мектептин окуусуна караганда төмөн, анткени ал майып балдардын физикалык жана акыл мүмкүнчүлүгүнө ылайыкташканы менен түшүндүрүлөт. Бирок, мектептин тажрыйбасы көрсөткөндөй, инклюзивдик билим берүү долбоорлору ийгиликтүү ишке ашырылган, мүмкүнчүлүгү чектелген балдар дени сак балдардан калышпастан инклюзивдик класстардын

окуу, тарбиялоо жана социалдык процесстерине аралашып келе жаткан кырдаалдар кездешет.

Кыргызстанда инклюзивдик билим берүү мамлекеттик билим берүү саясатынын алдынкы приоритеттеринин бири. Өлкөбүздө мүмкүнчүлүгү чектелген майып балдар жана өзгөчө муктаждыктары бар балдарга жалпы орто билим берүү мектептеринде талапка жооп берерлик деңгээлде шарт түзүлүшү жана аны ишке ашыруу маселелери 2008-жылдын 3-апрелинде иштелип чыккан №38 «Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын укуктары жана кепилдиктери жөнүндө» (Кыргыз Республикасынын 2009-жылдын 30-декабрындагы №319 мыйзамынын редакциясына ылайык) мыйзамы, «Ден-соолугунан мүмкүнчүлүгү чектелген балдарды билим алуусун жана кесипке даярдоонун жеткиликтүүлүгүн камсыздоо» тууралуу №33 беренеси, «Мектепке чейинки тарбия» тууралуу №35 беренеси, «Мектеп окуусу» тууралуу №36 беренесине ылайык иш-аракеттер жүргүзүлүп келет.

Аталган мыйзамга ылайык мектептерде инклюзия үчүн уюштурулган шарттарга кайрылсак, педагогикалык коллективдин ичинде инклюзия багытында координатордук милдеттер бөлүштүрүлөт (башталгыч класстар боюнча директордун орун басары, педагог-психолог, социалдык педагог). Координатордун эффективдүү иш-аракети мотивациялык даярдык менен атайын инклюзивдик билим берүүнүн иштелмелерин талкуулоого, аны ишке ашыруу жолдорун табууга көп күч жумшоосу менен аныкталат.

Ден-соолугунан мүмкүнчүлүгү чектелген балдар менен иштөө үчүн программалардын түрлөрүнүн бири жекечеликке багытталган программага негизделген окутууда балдар менен коррекциялоочу педагогикалык профилдин адистери жана педагог-психологдор иштешет. Ал эми инклюзивдик программанын алкагында окутуу «өзгөчө» балдарды тарбиялоого жана инсандык өнүгүүсүнө багытталып, билим берүүнүн индивидуалдуу стратегиясын ишке ашыруу үчүн бардык зарыл болгон ресурстар колдонулат. Инклюзивдик билим берүү программасы бардык балдардын психофизиологиялык бузулууларынын деңгээлине карабастан программанын базалык деңгээлинде окууга, укугун реализациялоого шарт түзөт. Дистанттык билим берүү программасы болсо мектепке бара албаган ден-соолугунан мүмкүнчүлүгү чектелген балдар үчүн ылайыкталып, интернет түйүндөрү аркылуу онлайн-сабак алышат.

Жалпы мектепте инклюзивдик окутуунун дагы

бир артыкчылыгын шарттоочу сабактар аралык топтун түзүмү саналат. Мектепти кадрлык курам менен толуктоо зарылчылыгы бар, бирок сабактар аралык топко мүчө болгон адистер атайын штатта туруу шарт эмес, алар (психолог, логопед, дефектолог, социалдык педагог, врач) зарыл учурда инклюзиянын деңгээлине жараша программа түзүүдө, жеке балага же топко коррекциялоочу сабактарды өтүүдө, өнүгүү-өзгөрүү динамикасына көзөмөл болууда, педагогдорго адекваттуу методдорду тандоосуна жардам берүүдө, ата-энелер менен бирдиктүү иш алып барууда алардын ролу чоң.

Мектепте инклюзияны уюштурууда педагогдордун методикалык-мотивациялык колдоосу да маанилүү. Анткени, майып балдар, же өзгөчө муктаждыктары бар балдар менен иштөөдө эмоционалдык оордук жогорулап, иштөөнүн спецификасы татаалдашат. Жыйынтыктап айтканда, инклюзивдик билим берүүнүн төмөнкүдөй негизги артыкчылыктарын белгилөөгө болот:

- Мүмкүнчүлүгү чектелген балдар толук кандуу окууга мүмкүнчүлүк алып, келечекте татыктуу кесип тандап, коомдун өз алдынча мүчөсү боло алат. Алар мектепке чейинки окутуу мекемелеринде жана башталгыч класстарда бирдиктүү топто окуу менен өздөрүн чоочун, же четте калгандай сезишпейт;
- Бул балдар билим берүү долбоорлоруна, фестивалдарга, спорттук мелдештерге дени сак балдардай эле алар менен чогу катышып, өздөрүнүн чыгармачыл жана интеллектуалдык жөндөмүн көрсөтө алышат;
- Атайын шарттар – эң зарыл реабилитациялык кызматтар – ыңгайлаштыруу, технологиялар, ыкмалар, методдор, программалар, окуу куралдары, методикалык колдонмолор жана башкалар балдардын конституциялык укугун жана эркиндигин реализациялоону камсыздайт [1, 8-б.];
- Инклюзивдик билим берүү укуктун бузулушу жана айырмалануу коркунучу менен күрөшүүгө жардам берет, көп түрдүүлүктү өзгөртүүгө аракет кылбастан, түшүнүүгө, кабыл алууга жана баалоого үйрөтөт [2, 4-б.];
- Инклюзивдик билим берүү дискриминация менен күрөшүүнүн, бөлүнүүнү жоюунун бирден-бир жолу болуп саналат;
- Инклюзивдик билим берүү бардык балдардын мүмкүнчүлүктөрүн колдонууга, жөндөмдүүлүктөрүн чөйрөгө реализациялоонун негизги шарты;
- Инклюзивдик билим берүү социалдашуу процесинде теңчиликтин, социалдык адилеттүүлүктүн,

кызматташуунун, биримдиктин, позитивдүү мамиленин түзүлүшүнө чоң мүмкүнчүлүктү ачат;

- Инклюзивдик билим берүү педагогдордун кесиптик билимин жогорулатат.

Инклюзиянын артыкчылыктарынын маңызы өзгөчө муктаждыктары бар балдар мектепте дени сак балдар менен социалдык өз ара байланыштын жогорку деңгээлин демонстрациялашы менен аныкталат. Эгерде чоң адамдар балдардын социалдашуусуна максаттуу-багыттуу колдоо көрсөтсө, майып балдар тез адаптацияланышып, социалдык компетенттүүлүгү жакшырып, коммуникациянын ыкмаларын өздөштүрүшөт.

Инклюзивдик чөйрөдө балдардын кабылданышы чакан топтордо жүрүп, майып балдар «майыптуулукту» чегинен чыгып, дени сак балдар менен топто иштешет. Акырындык менен дени сак балдар майып балдардын жөндөмдүүлүгүн, алар сыяктуу окуу ишмердүүлүгүнө болгон мамилесин аң-сезимдүүлүк менен кабылдашып, алар менен көптөгөн окшоштук жактарын аныктоого жетишишет. Алардын ортосундагы достук мамилелердин да чеги билинбей калат. Инклюзивдик окутуунун артыкчылыгынын бири болуп, мүмкүнчүлүгү чектелген балдар өз үйүнөн алыс эмес мектептерде окугандыктан, окуудан тышкары бош мезгилинде да курбалдаштары менен жолугууга, пикирлешүүгө мүмкүнчүлүк түзүлөт. Досчулуктун бекемделиши мугалимден да көз каранды болот, анткени класста түзүлүп жаткан өз ара мамилелер системасы, достордун тобу мугалимди кайдыгер калтырбастан, аларга үстүртөн көзөмөл болуу менен туура багытка үндөп турушу шарт.

Бирок артыкчылыктар менен бирге инклюзивдик билим берүүнү ишке ашырууда айрым бир кемчиликтерди белгилөөгө болот:

- Каржылоонун жетишсиздиги;
- Ата-энелердин балдарынын укугу тууралуу маалыматынын аздыгы;
- Педагогикалык кадрлардын санынын аздыгы жана алардын балдарды окутууга даяр эместиги;
- Мектептерде материалдык-техникалык базанын начардыгы, керектүү жабдуулардын, окуу куралдардын, техникалык каражаттардын жетишсиздиги;
- Мурда курулган мектептердин имараттарында

архитектуралык жетишсиздиктин орун алышы (лифттин, пандустун, көзү начар көргөн окуучулар үчүн атайын каражаттардын, медициналык жабдуулардын жоктугу);

- Өзгөчө муктаждыктарга ээ балдар менен иштей турган адистердин (сурдопедагог, логопед, педиатр, дефектолог, психолог) мектептин штабында турбагандыгы.

Тилекке каршы, аталган кемчиликтер мектептеги окутуунун жалпы фонунда өзүнүн терс таасирин тийгизбей койбойт.

Инклюзивдик окутуу формасы билим берүү процессинин бардык субъектилерине: мүмкүнчүлүгү чектелген майып балдарга, өзгөчө муктаждыктарга ээ балдарга жана алардын ата-энелерине, дени сак балдарга жана алардын ата-энелерине, мугалимдерге, билим берүү чөйрөсүнүн башка адистерине, административдик башкаруу органдарына, кошумча билим берүү структураларына тиешелүү болуп саналат.

Өлкөбүздүн билим берүү чөйрөсүн ийгиликтүү интеграциялоо үчүн жалпы билим берүү мектептеринде өзгөчө муктаждыктарга ээ балдарга атайын педагогикалык жана психологиялык жардам берүүнүн туура уюштурулган инфраструктурасы түзүлүп, функционалдашуусу керек. Ошондуктан интеграциянын эффективдүү шарттарынын бири болуп өзгөчө муктаждыктары бар, же майып балдарды атайын психологиялык-педагогикалык коштоо зарылдыгы бар.

Адабияттар:

1. Инклюзивное образование. Настольная книга педагога, работающего с детьми с ОВЗ. Коллектив авторов. Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС. - М., 2014.
2. Инклюзивдик билим берүү. Программалык-усулдук комплекс. - Бишкек, 2015. - 4-б.
3. Кудайкулова А. Инклюзивдик билим берүү: мүмкүнчүлүгү чектелген балдарды эрте жаш куракта аныктоо жана үйрөтүү. // КББАнын кабарлары. №2(30) Атайын чыгарылыш. Б., 2014. - 114-б.
4. Руководство по организации обучения и воспитания детей с ограниченными возможностями здоровья в классах подготовки детей к школе. - Бишкек, 2018.
5. Социально-педагогическое сопровождение детей с ограниченными возможностями здоровья. Под редакцией Л.В. Мардахаева, Е.А. Орловой. / Учебник для академического бакалавриата. - М., 2019. - С. 210.